

Zápis

z obhajoby disertační práce Jana Koláře ze dne 14. září 2018

Téma práce: Drogy v socialistickém Československu

Komise ve složení (dle prezenční listiny, řazeno abecedně):

- Ivan Jakubec
- Jakub Rákosník
- Matěj Spurný
- Jiří Štaif (předseda)
- Tomáš Vilímek

Přítomen školitel Michal Pullmann, ani jeden z oponentů se nedostavil.

Předseda komise Jiří Štaif přivítal přítomné a předal slovo Michalu Pullmannovi. Školitel shrnul doktorandovo studium. Vyzdvihl především jeho všestranný záběh, vhléd do lékařského diskurzu a znalost konkrétních chemikálií. Zdůraznil, že studovanou problematiku zná důkladně, protože se jí věnuje „asi sto let“, tzn. že jí rozebíral již ve své bakalářské a diplomové práci. S výsledky svého bádání seznámil odbornou veřejnost na několika konferencích i v odborných publikacích. Dlouhodobě vyučuje na Ústavu hospodářských a sociálních dějin FF UK, za což mu patří dík, protože vyučuje již od ranních hodin. Práce je napsána čtivě, přesto si ale její autor klade dobré a náročné otázky a je tak pravděpodobné, že i díky zvolenému tématu získá pro studium soudobých sociálních dějin širší publikum.

Následně dostal slovo doktorand, který obšírně představil svůj přístup. Měl dvě ambice: zmapovat dějiny drog na území českých zemí a začlenit je do sociálních dějin socialistického Československa. Toxikomanie byla jednoznačně chápána jako negativní a nežádoucí společenský jev, proto autor předpokládal, že aktéři práce (lékaři-psychiatři, kriminalisté, publicisté) budou na tomto pozadí formulovat své představy o tom, co je to socialistická či zdravá společnost. Zároveň se na tomto příkladu pokoušel popsat, jakým způsobem se přistupovalo k řešení problémů v socialismu, když dobový diskurz vyzdvihující budování a rozvoj vynechává rozpravu o společenských problémech. Dále popsal podrobně strukturu a logiku textu: v úvodu popisuje vznik a formování subkultury toxikomanů, následně reakce orgánů státní správy na její existenci a možnosti vyjednávání. V závěrečné kapitole rozebírá reprezentaci problému v masmédiích a kultuře. Aktéři příběhu jsou toxikomané, odborníci z různých lékařských specializací a vykonavatelé státní moci. V textu autor promýšlí jejich synergii a způsob, jímž se generovala normalita.

Předseda komise předal slovo Matějovi Spurnému, který přečetl klíčové pasáže z oponentského posudku dr. Nožiny, v němž oponent vyzdvihuje autorův popularizační styl. V práci postrádá využití narativních pramenů: rozhovory s někdejšími toxikomany, příslušníky Veřejné bezpečnosti a lékaři; analýzu fenoménu skrytých závislostí, které souvisí s tabletovou kulturou. Práci doporučuje k obhajobě.

Předseda komise předal slovo Jakubovi Rákosníkovi, který přečetl celý jednostránkový posudek prof. Vaňka, v jehož závěru je uvedeno, že oponent váhal, zda práci doporučit či nedoporučit k obhajobě především kvůli tomu, že postrádá „jednoduchý příběh“, historickou analýzu a jeví se mu jako „vyztužená diplomová práce“. Místy zešíroka popisuje některé dobové problémy (např. vznik a vývoj socialistického zdravotnictví), ale bez zjevných souvislostí s celkem. Práce je ale podle jeho názoru „dobře metodicky napsána“, a proto ji doporučuje k obhajobě.

Doktorand reaguje na oba posudky, shrnuje, co mají společného - absence interview. Uznává, že toto je zajímavý pramen, ale on ho záměrně nevyužil, protože si vybral prameny jiné a nedokázal si představit, jakým způsobem by tento specifický pramen zařadil do celku práce. K posudku prof. Vaňka uvádí, že záměrně obšírněji pojednal téma socialistického zdravotnictví, protože lékaři získali podle jeho mínění do té doby nebývalý kredit. Zdravotnictví hrálo legitimační roli, bylo pokládáno za „první vlašťovku socialismu“, navíc léky byly dostupné, na rozdíl od jiných komodit. Vymezuje se také proti výhradě, že jeho specifikace nadužívaných léků připomíná příbalové letáky: charakteristika je dostatečně stručná, nezatežující text, navázaná na skupinu uživatelů, čili to má

sociálně historický kontext. Práce je ideálně určená široké veřejnosti, a proto pokládá za užitečné tyto informace v ní zahrnout.

Prof. Štaif se zeptal, zda pracuje s kontrastem, který vzniká, uvádí-li na jedné straně úspěchy socialistického zdravotnictví a na straně druhé rozšiřování toxikománie. Kdy k němu vlastně dochází?

Doktorand uvádí, že kolem roku 1963, kdy hlavní slovo v rozpravách o toxikománii získávají psychiatři, kteří se stávají oponenty svým kolegům jiných lékařských specializací. Mění se role psychiatrie v lékařské obci a vytváří se nová hierarchizace oborů v medicíně. Psychiatři označují rostoucí spotřebu tablet za důsledek vývoje socialistického zdravotnictví.

Prof. Štaif se zeptal, zda tedy vzniká nějaký trend bojující proti medikalizaci společnosti. Doktorand uvádí, se tu vytvářela norma – nadužívání tablet, která byla znepokojivá a všimli si jí jen psychiatři. Postupně se jejich pohled rozšiřoval od kazuistik k pracím jako „studenti a fenmetrazin“, apod. a vzniká také Výzkumný ústav psychiatrický, zabývající se podobnými výzkumy ve velkém rozsahu.

Matěj Spurný chválí nové teze práce a odvahu klást si nové otázky. Ptá se, jak moc souvisí geneze subkultur s tabletovou kulturou, když je to přeci globální fenomén. Do toho vstupuje prof. Štaif, který připojuje otázku, zda se prováděly výzkumy rodinných kontinuit závislostí, zda se ve výzkumu pracuje s konceptem rozvrácených rodin v souvislosti s tabletovou kulturou. Jakub Rákosník pokládá za zásadní výhradu prof. Vaňka, že se mu práce jeví jako vyztužená diplomová práce – do jaké míry disertace překračuje starší text? Dále se ptá, jak zachází s dnes módním termínem legitimizace – není jasná logika jeho užití v textu, používá ho jako apriorní tvrzení, nepodložené empiricky. Pracuje s termínem jen proto, aby dokázal, že čte Pullmanna a Koláře?

Doktorand reagoval na výhrady a rozvinula se diskuse s Jakubem Rákosníkem a prof. Štaifem. Debata řešila především otázku, jakým způsobem byla toxikománie komunikována s veřejností, kdo byl pokládán za toxikomana a že toto označení mohlo být (a bylo) zneužíváno jako stigmatizující. Prof. Štaif v této souvislosti zdůraznil přínosnost ego-příběhů, které otvírají nový pohled na to, jak se pracovalo s pojmem legitimizace, jak se konstruovala normalita, apod.

Doktorand vysvětluje, že o ego-příbězích neuvažoval, čerpal ze sekundární literatury, na jejímž základě se pokusil popsat různost lidí a jejich motivací a societ.

Prof. Štaif na to namítl, že to je ale typologie, nikoliv osobní příběh, který by dokázal vysvětlit motivace k užívání drog, protože se často jednalo třeba o touhu po svobodě a ne o deviaci/deprivaci, jak se to zdá být patrné z kauzality „tabletová kultura jako předstupeň pro rozšíření toxikománie“. Navíc bylo mezi uživateli množství dětí z „dobrých rodin“ s konexemi na Západ. Zmiňuje například komunitu scházející se u Lennonovy zdi na pražské Kampě, kde byla řada textů vysoké literární úrovně, napsaná pravděpodobně po požití psychotropních látek. Sociální příznakovost autor práce neřeší.

Doktorand odpovídá, že ví o tom spojení se subkulturou, ví, že drogy otevírali nový prostor, že vlastně docházelo k paradoxu, kdy lidé proti konzumu bojovali konzumem. Diskuse na toto téma se dále rozvíjí.

Prof. Štaif připomíná, že by měl doktorand vysvětlit vztah a rozdíl své diplomové a disertační práce. Doktorand uvádí, že něco si vypůjčil, ale například právní problematiku významně rozpracoval. Prof. Štaif podotkl, že kdyby se chystal práci vydat, má si dát pozor na to, aby se tohoto vztahu někdo „nechytnul“. Na to doktorand opáčil, že se už tak stalo a práce je vydaná. (všeobecný smích) Do diskuze vstupuje poté Tomáš Vilímek, který se delší dobu hlásil o slovo. V souvislosti s tabletovou kulturou připomíná, že systém tabuizoval dopad tablet (psychofarmak) a jejich nežádoucích účinků a řada lidí se tak stala „feťáky proti své vůli“. Doporučuje doktorandovi další prameny, především z generální prokuratury. Řada nežádoucích sociálních jevů (neonacisté, party deprivantů, apod.) byla tabuizovaná a témata, která „se pouštěla“ na veřejnost byla dávána do souvislosti a undergroundem, který se stal propagandistickým terčem, který ale neodpovídal realitě. Řada uživatelů drog byli mladí učni či dělníci, z rozbitých rodin. Pokud se tito lidé stali předmětem trestního líčení, byl k jejich spisům připojen psychologický či psychiatrický posudek, kde jsou tyto sociálně patologické jevy dobře popsány. V tehdejší společnosti/veřejnosti však představovaly

naprosté tabu. Tento pohled v práci postrádá, totiž že se množství lidí k psychofarmakům uchýlovalo proto, že se nacházeli v bezvýchodné a frustrující situaci. Doktorand uvedl, že absenci vyšetřovacích spisů jako pramene nahradil při výzkumu studiem Kriminálního sborníku. Tomáš Vilímek ihned zareagoval, že ten on osobně čte velmi rád, ale nejde k meritu věci, protože v popsáných případech chybí lidský rozměr a marasmus, v němž kriminalizovaní žili, resp. marasmus tehdejší doby a společnosti. Tehdy se naprosto podceňovala péče o oběti závažných trestných činů, bylo to tabu a ti lidé neměli jinou možnost, než užívat psychofarmaka.

Doktorand na to reagoval tvrzením, že je historickou konstantou otázka, jak se z běžného léčiva stane droga, protože negativa léků se prokáží až pozdě a jako příklad uvedl morfium. Tomáš Vilímek kontroval tím, že již v 70. letech byla řada psychiatrů, kteří prášky nedoporučovali, jenže většina lékařů toto stanovisko nesdílela, protože „vzít prášek je jednodušší než psychoterapie, která je nežádoucí“. Chyběla odborná debata o těchto problémech. Narůstala frustrace lidí řešená léky. Doktorand rozvíjí otázku chybějící psychoterapie a hovoří o příkladu MUDr. Skály, který převzal behaviorální terapii z USA, jejímž cílem bylo upravit chování člověka, nikoliv dělat hlubinnou terapii. Následně se mezi Tomášem Vilímkem a Jakubem Rákosníkem rozvinula debata o množství sebevražd v Československu a Východním Německu – Jakub Rákosník formuloval svou otázku na základě znalosti film *Životy těch druhých* (2006). Prof. Štaif debatu moderuje a vrací ji k tématu doktorské práce. Uvedl ještě postřeh: je důležité vnímat drogy i jako sféru inspirace, viz beatníci a Ginzburgova báseň o kyselině lysergové a samizdatový časopis *Hanspaulské kulturní fórum* (časopis se jmenoval ve skutečnosti *Lógr*), který měl vysokou literární úroveň a jehož vydavatelé byli pravděpodobně uživatelé drog.

Na závěr předseda komise shrnuje rozpravu tvrzením: doktorand reagoval pohotově a přesvědčivě na výhrady a připomínky v oponentských posudcích. Komise s tímto závěrem souhlasí.

Zapsala: Marta Edith Holečková
V Praze dne 14. září 2018

Vyhlášení výsledků tajného hlasování:
počet členů komise: 5
kladných hlasů: 5
Komise navrhla udělit titul doktor (Ph.D.).

.....
prof. PhDr. Ivan Jakubec, CSc.
(člen komise)

.....
prof. PhDr. Jiří Štaif, CSc.
(předseda komise)